

Шкарпицька В. К.,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

FEATURE OF THE DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF SERVICEMEN

У статті досліджуються особливі риси дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Розглядаються доктринальні дослідження вчених, а також наукова література стосовно цієї теми. Визначається проблематика щодо застосування дисциплінарної відповідальності до військовослужбовців. Запропоновано шляхи покращення правового регулювання дисциплінарної відповідальності військовослужбовців.

Ключові слова: проступок, дисциплінарна відповідальність, військовослужбовець.

В статье исследуются особые черты дисциплинарной ответственности военнослужащих. Рассматриваются доктринальные исследования ученых, а также научная литература по данной теме. Определяется проблематика по применению дисциплинарной ответственности к военнослужащим. Предложены пути улучшения правового регулирования дисциплинарной ответственности военнослужащих.

Ключевые слова: проступок, дисциплинарная ответственность, военнослужащий.

The article examines the specific features of the disciplinary liability of servicemen. The doctrinal studies of scientists, as well as scientific literature on this topic are considered. Problems regarding the application of disciplinary liability to servicemen are determined. The ways of improving the legal regulation of disciplinary liability of servicemen are proposed.

Key words: offense, disciplinary responsibility, serviceman.

Актуальність. Натепер не викликає сумніву необхідність дослідження інституту дисциплінарної відповідальності військовослужбовців у контексті реформування Збройних Сил України. Одним із найважливіших завдань для України у теперішніх реаліях є забезпечення державної безпеки, підтримання на високому рівні бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил України, а також додержання суворого режиму законності в суспільних відносинах у сфері обороноздатності держави, у зв'язку з чим правове регулювання дисциплінарної відповідальності військовослужбовців набуває особливого значення. Слід зауважити, що дисциплінарні проступки військовослужбовців пов'язані з послабленням військового правопорядку та військової дисципліни, підризом авторитету закону, порушенням прав військовослужбовців, а також зниженням боєготовності, у зв'язку з чим необхідним є дослідження особливостей дисциплінарної відповідальності військовослужбовців.

Ступінь розробленості. Окремі питання щодо виокремлення та характеристики особливостей дисциплінарної відповідальності військовослужбовців були предметом дослідження таких видатних учених, як Л.Р. Біла-Тіунова, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, І.П. Голосніченко, Б.М. Ринажевський, М.І. Єропкін, Л.В. Коваль, А.Т. Комзюк, С.В. Ківалов, Б.М. Лазарев, І.В. Мартьянов, Ю.С. Рябов, А.П. Шергін, О.М. Якуба, Ю.М. Стариков, Л.П. Коваленко, А.Я. Петриченко, О.С. Полякова, В.М. Александров, С.С. Тюрін та ін. Водночас слід зазначити, що, незважаючи на здійснені наукові доробки, присвячені дисциплінарній відповідальності, недостатня увага сьогодні приділена саме дослідженню особливостей дисциплінарної відповідальності військовослужбовців.

Метою статті є виокремлення та теоретико-правова характеристика особливостей дисциплінарної відповідальності військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід зауважити, що дисциплінарна відповідальність військовослужбовців є підвидом дисциплінарної відповідальності, яка спрямована на визначених законодавством спеціальних суб'єктів, які за вчинений дисциплінарний проступок несуть покарання у межах спеціальних нормативно-правових актів, що передбачають більш сурові заходи дисциплінарного впливу, які реалізуються шляхом застосування особливої процедури накладення [1]. У встановлених законом випадках військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані несуть відповідальність у дисциплінарному порядку, який визначається у Дисциплінарному Статуті Збройних Сил України (далі – Статут). Слід зазначити, що у науковій літературі стосовно визначення дисциплінарної відповідальності висловлюються різні погляди. Так, Ю.М. Стариков, Л.П. Коваленко вважають, що дисциплінарна відповідальність полягає у накладенні на службовців, що скоїли посадові проступки, дисциплінарних стягнень [2, с. 421; 3, с. 193]. А.Я. Петриченко, вказує, що дисциплінарна відповідальність військовослужбовців – це передбачені військовим законодавством заходи дисциплінарного стягнення, що застосовуються до військовослужбовців за скоєння військових дисциплінарних проступків [4, с. 106].

Отже, підставами дисциплінарної відповідальності військовослужбовця є дисциплінарний проступок, що має прояв у винному протиправному порушенні військової дисципліни або громадського порядку, які тягнуть за собою застосування дисциплінарних стягнень, передбачених Статутом.

Слід зазначити, що сьогодні Статутом регламентується порядок притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності. Сутність дисциплінарної відповідальності військовослужбовців міститься в негативній оцінці державою неналежної поведінки військовослужбовця. Така поведінка суперечить вимогам військової дисципліни і має вияв у застосуванні до військовослужбовця владою уповноважених на те командирів та начальників передбачених законом заходів державного впливу – дисциплінарних стягнень. Згідно зі ст. 83 Статуту, встановлено, що військовослужбовці, які порушують військову дисципліну або громадський порядок, мають притягатися до дисциплінарної відповідальності. На них можуть бути накладені лише ті дисциплінарні стягнення, які визначені Статутом і відповідають військовому званню військовослужбовця та дисциплінарній владі командира, що вирішив накласти на винну особу дисциплінарне стягнення [5]. Суб'єктом дисциплінарного проступку є військовослужбовець, який проходить військову службу за призовом або у добровільному порядку (за контрактом). Правила військової дисципліни розповсюджуються також на громадян, які звільнені з військової служби з правом носіння військової форми одягу, під час носіння цієї форми одягу. Характерною рисою дисциплінарної відповідальності є наявність відносин службової підпорядкованості між особою, що скоїла проступок, та командиром або начальником, який має право притягати військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності. Згідно з вимогами Статуту, накладати дисциплінарні стягнення на військовослужбовців, як правило, можуть лише безпосередні начальники, яким військовослужбовець підпорядкований за службою, хоча би і тимчасово. Лише в особливих випадках, військовослужбовця можуть притягнути до дисциплінарної відповідальності особи, яким він прямо по службі не підпорядкований (знаходження у відрядженні, відпустці, тощо) [5].

Аналіз наукової літератури дає підстави зазначити, що вчені вказують на проблематику правового регулювання дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, зокрема відсутність у Статуті визначення такої важливої правової категорії, як «дисциплінарний проступок». Щодо цього варто погодитися з твердженням О.С. Полякової, яка вказує, що Дисциплінарний статут Збройних Сил України має доволі значний, сутнісний недолік та доречним сьогодні є необхідність перебудувати саму концепцію дисциплінарної відповідальності у Збройних Силах України.

Натепер у Збройних силах України склалася ситуація, коли перелік дисциплінарних проступків відсутній і кожен командир на власний розсуд може визнавати те чи інше діяння проступком, а також на власний розсуд накладати (чи не накладати) за його вчинення стягнення. Це тягне за собою вкрай негативні наслідки: по-перше, не виключається, що командир може виявляти понадмірну вимогливість, несправедливість і навіть жорстокість до підлеглих, формально дотримуючись усіх вимог щодо застосу-

вання дисциплінарних стягнень, а може й залишати без уваги значні військові правопорушення, що потребують покарання. Військовій дисципліні заподіює шкоду і те і інше; по-друге, навіть добросовісний командир, не маючи нормативно визначених критеріїв відмежування дисциплінарного проступку, може з різних причин не впоратись із кваліфікацією того чи іншого діяння; по-третє, військовослужбовець, особливо строкової служби, недотримуючись вимог дисципліни, не може знати того, скоює він проступок чи ні, не може передбачити наслідки свого вчинку. Уявляється, що до особливостей дисциплінарної відповідальності військовослужбовців слід віднести те, що сьогодні відповідно до Статуту важливе місце під час визначення обсягу юридичної відповідальності відводиться військовим службовим особам, які мають право притягувати до відповідальності особовий склад [6].

Насамперед слід звернутися до доктринальних досліджень учених стосовно тлумачення поняття «дисциплінарний проступок військовослужбовця». Так В.М. Александров визначає «дисциплінарний проступок військовослужбовця» як протиправне, суспільно шкідливе, винне діяння, що полягає в невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем своїх службових повноважень, наданих йому відповідно до займаної посади, а також інших, закріплених у нормативно-правових актах обов'язків, що заподіює державі й суспільству суттєву шкоду, за яку передбачено дисциплінарну відповідальність [7, с. 134–135]. С.С. Тюрін визначає військовий дисциплінарний проступок як порушення військовослужбовцем обов'язків (невиконання чи неналежне виконання), покладених на нього по службі законами України, військовими статутами, наказами та іншими нормативними актами органів військового управління, командирів і начальників, якщо у вчиненому немає ознак злочину [8, с. 143]. Заслугує на увагу енциклопедично-словникове трактування цього поняття, зокрема у Військово-енциклопедичному словнику поняття «військовий дисциплінарний проступок» тлумачиться як особиста відповідальність військовослужбовців за проступки, пов'язані з порушенням військової дисципліни, норм моралі та військової честі [9, с. 260].

Щодо цього варто погодитися з О.С. Поляковою, яка зазначає, що кожна з наведених дефініцій мають дискусійні елементи. Зауважимо, що це питання сьогодні є дуже важливим, оскільки з моменту оголошення мобілізації на території України в умовах проведення Операції об'єднаних сил неухильно зростає кількість надходжень у суди скарг військовослужбовців на неправомірні дії військових посадових осіб, що стосуються незаконного притягнення до дисциплінарної та матеріальної відповідальності [6]. Так, за офіційними даними Головного військового прокурора України, у 2015 р. за вимогою військових прокурорів до дисциплінарної відповідальності притягнуто 5 066 службових осіб [10].

Розгляд судової практики щодо розгляду скарг військовослужбовців на неправомірне застосування

до них дисциплінарного стягнення підтверджує те, що вказана проблема дійсно існує.

Наприклад, у вересні 2016 р. позивач звернувся до суду з позовом про визнання протиправним та скасування накладеного дисциплінарного стягнення у вигляді суворої догани на капітана 3 рангу, оголошеного 30 серпня 2016 року, особисто тимчасово виконуючим обов'язки командира військової частини А 1942 капітана 2 рангу на підставі Акту службового розслідування від 19 серпня 2016 року №2936 [11].

В обґрунтування позовних вимог позивач зазначив, що наказ про притягнення його до дисциплінарної відповідальності та оголошення суворої догани є протиправними, оскільки застосований не у спосіб, передбачений Конституцією України, оскільки позивач не вчиняв дисциплінарного проступку, а командир військової частини А 1942 не мав законного права та повноважень накладати дисциплінарні стягнення. Постановою Одеського окружного адміністративного суду від 02 листопада 2016 року адміністративний позов задоволений частково. Визнано протиправним та скасовано наказ тимчасово виконуючого обов'язки командира військової частини А 1942 капітана 2 рангу від 31 серпня 2016 року N 176 «Про результати службового розслідування». У задоволенні решти позовних вимог відмовлено [11].

Незважаючи на це, до Одеського апеляційного адміністративного суду надійшла апеляційна скарга від Військової частини А 1942. Дослідивши всі обставини справи, суд залишив цю скаргу без задоволення, а постанову Одеського окружного адміністративного суду від 02 листопада 2016 року залишив без змін [11]. Убачаємо, що якщо б Статут містив визначення «дисциплінарного проступку військовослужбовця», то такої ситуації можливо було б уникнути. На жаль, сьогодні ця проблематика є одним із головних детермінантів неправильного застосування командирами до військовослужбовців заходів дисциплінарного характеру.

Зауважимо, що підставами прийняття такого рішення слугувало таке: відповідно до п. 12 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України про все, що сталося з військовослужбовцем і стосується виконання ним службових обов'язків, та про зроблені йому зауваження військовослужбовець зобов'язаний доповідати своєму безпосередньому начальникові. Відповідно до вимог статей 1, 2 Дисциплінарного статуту, військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, установлених військовими статутами та іншим законодавством України. Військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на вірності Військовій присязі. Статтею 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця: додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги військових статутів,

накази командирів; бути пильним, зберігати державну та військову таємницю; додержуватися визначених військовими статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військово товариство; виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету; поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних учинків. Статтею 45 Статуту встановлено, що у разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків, порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накладати дисциплінарне стягнення [5].

За вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність за цим Статутом, окрім випадків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. За вчинення корупційних діянь чи інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці несуть відповідальність згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення. У разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовець притягається до кримінальної відповідальності [5].

Згідно з вимогами ст. 68 Статуту, на молодших та старших офіцерів можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення: а) зауваження; б) догана; в) суворора догана; г) попередження про неповну службу відповідність; д) пониження в посаді; е) пониження військового звання на один ступінь; є) звільнення з військової служби за службовою невідповідністю; ж) позбавлення військового звання [5].

Порядок накладення дисциплінарних стягнень визначений статтями 83–95 Статуту. Відповідно до ст. 83 Статуту на військовослужбовця, який порушує військову дисципліну або громадський порядок, можуть бути накладені лише ті дисциплінарні стягнення, які визначені цим Статутом і відповідають військовому званню військовослужбовця та дисциплінарній владі командира, що вирішив накладати на винну особу дисциплінарне стягнення. Згідно зі ст. 84 Статуту, прийняттю рішення командиром про накладення на підлеглого дисциплінарного стягнення може передувати службове розслідування, яке проводиться з метою уточнення причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушення, та ступеня вини [5].

Статтею 85 Статуту визначено, що службове розслідування призначається письмовим наказом командира, який вирішив притягнути військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності, воно може бути проведено особисто командиром, доручено офіцерові чи прапорщику (мічманові), а у разі вчинення правопорушення рядовим (матросом) чи сержантом (старшиною) – сержантові (старшині). Згідно зі ст. 86 Статуту, після розгляду письмової доповіді про проведення службового розслідування командир проводить бесіду з військовослужбовцем, який учинив правопорушення. Якщо вину військо-

вослужбовця повністю доведено, то командир приймає рішення про накладення дисциплінарного стягнення [5].

Отже, підбиваючи підсумок дослідження, слід зауважити, що сьогодні дисциплінарна відповідальність військовослужбовців містить низку особливостей, а саме: а) вона відрізняється більшим колом складів військових правопорушень через більшу кількість юридичних обмежень, які встановлюються щодо військовослужбовців у порівнянні з іншими суб'єктами дисциплінарної відповідальності; б) командир має спеціальні повноваження щодо притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності та передбачаються спеціальні умови для її реалізації; в) регулюється тільки спеціальними нормами права, які діють у сфері військовослужбовчих відносин; г) за скоєння адміністративних правопорушень військовослужбовці можуть бути притягнені як до дисциплінарної, так і до адміністративної відповідальності, д) відсутній чіткий перелік підстав притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності та суб'єкти, які можуть накладати вказані стягнення.

Отже, аналізуючи особливості дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, слід зауважити, що сьогодні є суттєві прогалини у правовому регулюванні дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Для вирішення цієї проблеми необхідним є внесення змін до Дисциплінарного Статуту ЗС України, зокрема до Розділу I «Загальні положення» та доповнити його поняттям «Дисциплінарні проступки військовослужбовців».

Отже, аналізуючи особливості дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, слід зауважити, що сьогодні є суттєві прогалини у правовому регулюванні дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Для вирішення цієї проблеми необхідним є внесення змін до Дисциплінарного Статуту ЗС України, зокрема до Розділу I «Загальні положення» та доповнити його поняттям «Дисциплінарні проступки військовослужбовців».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Серета В.В. Дисциплінарна відповідальність: поняття, принципи та види. Університетські наукові записки, 2014, № 1 (49), С. 18–25.
2. Стариков Ю.Н. Службное право. Москва: Изд-во НОРМА, 1996. 728 с.
3. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, В.В. Зуй та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 624 с.
4. Военное право / под ред. Петриченко А.Я. Москва: Норма, 2006. 320 с.
5. Закон України «Про дисциплінарний статут Збройних Сил України». Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22–23, ст. 197. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>.
6. Полякова О.С. Специфічні риси дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. URL: <http://intkonf.org/kand-yurid-nauk-polyakova-o-s-spetsifichni-risi-distiplinarnoyi-vidpovidalnosti-viyskovosluzhbovtstv/>.
7. Александров, В.М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2008. С. 134–135.
8. Тюрин С.С. Дисциплинарная ответственность военнослужащих Вооруженных Сил Украины: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2002. – 176 с.
9. Военный энциклопедический словарь. Москва: Эксмо, 2007. 1024 с.
10. Персональний сайт Головного військового прокурора України А.В. Мариоца. URL: <http://matios.info>.
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65013466>.